

КАДРОВИЙ СКЛАД ПРОКУРАТУРИ В УКРАЇНІ: В ПОШУКАХ ОПТИМАЛЬНИХ ШЛЯХІВ ФОРМУВАННЯ

Стефанчук М. М.,

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри нотаріального,
виконавчого процесу та адвокатури,
прокуратури, судоустрою
ННІ права Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6239-9091>*

Стефанчук М. М. Кадровий склад органів прокуратури в Україні: в пошуках оптимальних шляхів формування.

Проведено компаративне дослідження національних правових систем окремих держав-членів Європейського Союзу з високим рівнем довіри громадянського суспільства до системи правосуддя, в частині формування кадрів прокуратури як складової цієї системи.

Констатовано, що в обґрунтування своєчасності та затребуваності заходів сучасного етапу реформування прокуратури в Україні покладено критерій рівня довіри громадянського суспільства до прокуратури, що цілком відповідає європейському стандарту функціонування цієї інституції у демократичному суспільстві. З огляду на перманентний стан реформування прокуратури в Україні, який поки що не призвів до бажаного рівня легітимності вказаного інституту, виникає потреба у дослідженні формування кадрового складу прокуратури в зарубіжних країнах з метою запозичення успішного досвіду формування цього важливого інституту в державному механізмі забезпечення належного правосуддя.

Висвітлено особливості правової політики в частині визначення кваліфікаційних вимог до претендентів на посаду прокурора, процедури добору та професійної підготовки прокурорів у державах-членах Європейського Союзу з високим рівнем довіри громадянського суспільства до інституцій, що забезпечують належне правосуддя.

Встановлено, що високий рівень довіри громадянського суспільства до системи правосуддя є, у переважній мірі, проєкцією відповідної правової політики цих держав, спрямованої на відповідну академічну та спеціальну професійну підготовку кадрів системи правосуддя та прокурорів зокрема.

Зроблено висновок про те, що спрощення процедури добору та підготовки прокурорів не завжди може свідчити про її удосконалення, оскільки лише системна зміна спеціальної професійної підготовки осіб, які претендують на посаду прокурора та подальшої підготовки діючих прокурорів, з урахуванням кращих практик, може сприяти досягненню високого рівня їхньої професійної компетенції як передумови зростання рівня довіри громадянського суспільства до прокуратури як інституції в цілому.

Ключові слова: прокуратура; формування кадрового складу; професійна компетенція прокурорів; спеціальна професійна підготовка; рівень довіри громадянського суспільства.

Stefanchuk M. The staff of the Public Prosecutor's Office in Ukraine: in search of optimal ways of formation.

It has been provided a comparative study of the national legal systems of some European Union member states with a high level of civil society confidence in the justice system, in terms of the formation of the prosecutor's office as part of this system.

It has been stated that in order to substantiate the timeliness and demand for measures of the current stage of reforming the prosecutor's office in Ukraine, the criterion of the level of civil society trust in the prosecutor's office is set, which fully meets the European standard of functioning of this institution in a democratic society.

Taking into account the unsatisfactory state of functioning of the existing model of prosecution authorities in Ukraine, from the point of view of the level of support provided by society, there is a need to study the formation

of prosecutors in foreign countries in order to gain successful experience in establishing this important institution in the state justice system.

It has been highlighted the peculiarities of the legal policy on determining the qualification requirements for candidates for the position of prosecutor, selection procedures and professional training of prosecutors in the Member States of the European Union with a high level of civil society trust in institutions that provide due justice.

It has been established that a high level of civil society trust to the justice system is, to a decisive extent, a projection of a certain legal policies of these states, aimed at methodological academic and special professional training of the judiciary staff, including prosecutors.

It is concluded that simplification of the procedure for selection and training of prosecutors may not always indicate its improvement, as only a systematic change in the special training of candidates for the position of prosecutor and further training of incumbent prosecutors, taking into account best practices, can contribute to high level their professional competence as a prerequisite for increasing the level of trust of civil society in the prosecutor's office as an institution as a whole.

Key words: prosecutor's office; staff formation; professional competence of prosecutors; special professional training; the level of civil society trust.

Постановка проблеми. У Пояснювальній записці до п. 10 Бордоської декларації «Судді та прокурори у демократичному суспільстві» стверджується, що передумовою довіри суспільства до суддів і прокурорів та основою їхньої легітимності та повноважень є найвищий рівень професійної компетенції осіб, що обіймають такі посади [1]. Інакше кажучи, рівень професіоналізму прокурорів та суддів може мати об'єктивовану оцінку через визначення рівня довіри громадянського суспільства до вказаних інституцій – визначальних складових системи правосуддя.

Саме цей критерій - рівень довіри громадянського суспільства - було використано ідеологами чергового етапу реформування прокуратури в Україні, основні положення якого віднайшли своє втілення у Законі України від 19 вересня 2019 року № 113 - IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» [2], в обґрунтуванні своєчасності та затребуваності цих заходів.

Так, у Пояснювальній записці до проекту цього Закону серед аргументів нагальності його прийняття було зазначено незадовільний стан моделі функціонування органів прокуратури ані з точки зору рівня підтримки її суспільством, ані з точки зору належного рівня виконання прокурорами своїх повноважень [3]. Ґрунтувалось це твердження на результатах соціологічного опитування, проведеного Центром Разумкова, згідно з якими станом на лютий 2019 року повністю довіряло органам прокуратури лише 2.1%, а повністю не довіряло - 34.8% населення [4].

Однією із причин такого стану справ авторами законопроекту визнано негативну, за їхнім визначенням, практику корпоративної закритості професії прокурора, за якої будь-яка особа, незважаючи на її фаховий досвід та рівень професійної підготовки, мала право на зайняття лише найнижчої посади у системі органів прокуратури, що, на їхню думку, перекривало можливості для широкого потрапляння нових кадрів на всі рівні органів прокуратури [3].

За таких обставин автори цього законопроекту вбачали можливість подальшого реформування органів прокуратури лише за умови здійснення першочергових заходів із проведення оцінки відповідності діючих прокурорів критеріям професійної компетентності, добросовісності та професійної етики, а також за умови надання можливостей для інших кандидатів, які мають відповідну підготовку, займати посади у прокуратурах всіх рівнів.

Нині можна з певною вірогідністю зробити проміжну оцінку результативності цієї реформи, знову-таки опираючись на результати нещодавніх соціологічних досліджень, як показник її сприйняття громадянським суспільством та експертним професійним (правничим) співтовариством зокрема.

У цьому контексті слід зауважити, що у липні-серпні 2021 року соціологічною службою Центру Разумкова було проведено чергове дослідження оцінки громадянами діяльності влади та рівня довіри до соціальних інститутів, за результатами якого скоріше не довіряють або зовсім не довіряють прокуратурі 71,1% (36,7% та 34,4% відповідно) дорослого населення країни за основними соціально-демографічними показниками. На противагу – 17,8% респондентів скоріше довіряють та повністю довіряють прокуратурі (15,2% та 2,6% відповідно) [5], що свідчить про незначний вплив положень реформи на сприйняття громадянським суспільством прокуратури як інституції в цілому на сучасному етапі.

Водночас, незважаючи на те, які зміни будуть відбуватися в складових процесу моніторингу реалізації положень цієї реформи, незмінною залишається мета, задля якої вона була ініційована – збільшення рівня

довіри громадянського суспільства до прокуратури, який виступає ключовим показником її успішності та ефективності.

Зважаючи на окреслене та виходячи з цілком справедливого позиціонування безпосередньої залежності між рівнем ефективності діяльності прокуратури в Україні та релевантним рівнем довіри громадянського суспільства, представляє науковий інтерес дослідження таких взаємозалежностей в країнах Європейського Союзу, з огляду на євроінтеграційне прагнення України.

Стан опрацювання теми. Проблематика діяльності органів прокуратури неодноразово ставала предметом наукових дискусій багатьох вчених, які досліджували процеси реформування органів прокуратури, серед яких: В.М. Бабкова, Є.М. Блажівський, Ю.М. Дьомін, Л.Р. Грицаєнко, Ю.М. Грошевий, Л.М. Давиденко, В.В. Долежан, О.В. Драган, П.М. Каркач, І.М. Козьяков, М.В. Косюта, А.В. Лапкін, О.М. Литвак, І.Є. Марочкін, М.І. Мичко, Н.С. Наулік, В.Т. Нор, М. А. Погорецький, Ю.Є. Полянський, М.В. Руденко, Г.П. Серета, В.В. Сухонос, О.М. Толочко, Р. Р. Трагнюк, В.В. Шуба, П.В. Шумський, М.К. Якимчук та інші.

Зазначені вчені зробили вагомий внесок у формування наукових засад організації та діяльності прокуратури в Україні. Водночас перманентний стан реформування прокуратури в Україні, який не призвів до бажаного рівня легітимності вказаного інституту, спонукає до подальшої наукової розвідки організації та діяльності прокуратури в Україні та зарубіжних країнах з метою запозичення ефективного досвіду формування цього важливого інституту в державному механізмі забезпечення належного правосуддя.

Мета статті полягає у компаративному дослідженні національних правових систем окремих держав-членів Європейського Союзу з високим рівнем довіри громадянського суспільства до системи правосуддя, в частині формування кадрів прокуратури як складової цієї системи, з метою визначення оптимального вектору майбутнього розвитку прокуратури в Україні у цьому аспекті.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до поставленої мети дослідження представляють інтерес дані Стандарту Євробарометр, згідно з методикою якого здійснюється, за підтримки Європейської комісії, соціологічне дослідження думки суспільства держав-членів ЄС та країн-кандидатів, зокрема, стосовно довіри до інституцій, що репрезентують правосуддя.

Так, станом на листопад 2020 року найвищий рівень довіри до системи правосуддя було зафіксовано в Королівстві Данія та Королівстві Нідерланди (94% опитаних респондентів прагнуть довіряти інституціям цієї системи). Дещо нижчий показник спостерігається у Королівстві Швеція (92%). Естонська Республіка, Латвійська Республіка та Королівство Іспанія демонструють по 90%, Федеративна Республіка Німеччина (далі – ФРН) – 89% [6].

Водночас згідно Індексу верховенства права, який формує рейтинг держав відповідно до рівня забезпечення верховенства права, ефективності правосуддя та захисту прав і свобод, а також дозволяє максимально збалансовано висвітлити стан із верховенством права в конкретній державі, у 2021 році за загальним балом слід виділити Королівство Данія, Королівство Норвегія, Фінляндську Республіку, Королівство Швеція, Королівство Нідерланди та ФРН [7].

З метою виокремлення певних закономірностей у формуванні такого рівня поваги та довіри громадянського суспільства до інституцій системи правосуддя, розглянемо деякі особливості формування кадрового складу органів прокуратури, як важливої складової системи забезпечення належного правосуддя у деяких з цих країн.

Отже, організація та діяльність всієї судової системи Королівства Данія (далі – КД) визначається Законом від 22 вересня 2017 року № 1101 «Про відправлення правосуддя» (далі – Закон) [8].

Визначальна роль у цьому процесі належить Міністерству юстиції КД, яке несе відповідальність за такі складові системи правосуддя як поліція, прокуратура, суди, установи виконання покарань та органи пробації.

Так, Міністерство юстиції дає дозвіл на ведення адвокатської діяльності (§ 119 Закону). Саме за поданням Міністерства юстиції королівським указом призначаються судді КД. При цьому, кандидат на посаду судді повинен мати вищу освіту та стаж роботи (на практиці, 15 – 20 років) в якості юриста при судах, прокуратурі (§ 42 Закону).

Прокуратура Данії (Anklagemyndigheden) підпорядкована Міністерству юстиції, яке здійснює контроль за її діяльністю (§ 98 Закону). Зокрема, Міністр юстиції призначає та звільняє з посади прокурорів. Крім того, він визначає чисельність прокурорів та розподіл справ між ними, а також розглядає скарги на дії Генерального прокурора (§ 103 Закону).

Порядок організації та діяльності прокуратури КД визначено у главі 10 Розділу 4 частини першої вказаного Закону. Найвищою посадовою особою в системі прокуратури, повноваження якої поширюються на всю територію країни є посада Генерального королівського прокурора. Генеральний прокурор та його заступ-

ники представляють сторону обвинувачення у всіх кримінальних справах, що розглядаються Верховним Судом (§ 99 Закону).

В судах земель як представник сторони обвинувачення виступають місцеві прокурори або їхні заступники. В нижчих судах (створюються у кожному із 24 судових округів) сторону обвинувачення представляють так звані поліцмейстери, які підпорядковуються Міністерству юстиції або адвокати, які щоразу уповноважуються на це одним із прокурорів (§ 106 Закону).

Кримінальне переслідування відносно військовослужбовців здійснюється військовою прокуратурою, яка підпорядковується Міністерству оборони.

Вимоги до кандидатів на посаду прокурора пов'язані з вимогами до кандидатів на отримання статусу адвоката. Так, Генеральний прокурор, прокурори, комісар поліції та інші посадові особи, що уповноважуються представляти сторону обвинувачення в суді повинні мати вищу юридичну освіту (ступінь бакалавра), а також відповідати всім вимогам щодо попередньої практичної діяльності, що висуваються до адвокатів (п.1 § 106 Закону). В свою чергу відповідно до § 119 вказаного Закону кандидат на отримання статусу адвоката повинен мати вищу юридичну освіту (sand. Jur) і стаж практичної юридичної діяльності не менше трьох років. Крім того, кандидат повинен пройти курс додаткового навчання і скласти теоретичний іспит, а також успішно пройти практичне випробування в судовому процесі.

Викликає інтерес також процес добору на посади прокурорів в КД, з огляду на перманентні зміни вітчизняного законодавства в частині визначення вимог до кандидатів на посаду прокурора, порядку професійного добору прокурорів та професійної кар'єри.

Так, добір кандидатів на посади прокурорів здійснюється Міністерством юстиції шляхом подачі кандидатом заяви в електронному вигляді через кар'єрний портал Міністерства юстиції [9], до якої додається офіційний сертифікат бакалавра. Заяви розглядаються комісією з добору при Міністерстві юстиції, яка обирає кандидатів для виклику на співбесіду. У такому випадку, претенденту буде надіслана форма, яку необхідно додатково заповнити, а також декларація про згоду на перевірку інформації про кандидата у поліцейських записах.

За результатами співбесіди комісія з найму може прийняти одне з таких рішень: відмовити претенденту; відмовити, водночас визнавши кандидата придатним для однієї із посад, на яку подавалась претендентом заявка; взяти зобов'язання по працевлаштуванню претендента [10].

Водночас слід зауважити, що за вимогами законодавства КД висновок комісії з найму про зобов'язання по працевлаштуванню претендента – це лише початок професійного формування прокурора.

Так, основна підготовка прокурора має стандарт трирічної базової підготовки щойно найнятих працівників прокуратури, яка відбувається під куруванням відповідного наставника. Базова освіта прокурора складається з дев'яти модулів та має на меті забезпечити тісний зв'язок між темами, що викладаються в модулях курсу, навчанням на місці та щоденними робочими завданнями [11].

Завершується така програма підготовки новопризначеного прокурора, що базується на тих викликах, з якими прокурор зіштовхується у щоденній роботі, складенням кваліфікаційного іспиту.

Після того, як прокурор пропрацював від 4 до 6 років, його освіта буде продовжуватись впродовж двох років в офісах Генерального прокурора, Державного прокурора у Копенгагені, Державного прокурора у Виборзі або Державного прокурора по спеціальним економічним і міжнародним злочинам.

В подальшому досвідчені прокурори можуть претендувати на посаду старшого прокурора. Цю посаду може обійняти правник з великим досвідом підтримання обвинувачення, який також може бути наставником для нового працівника, а також консультантом з процесів.

Посаду головного прокурора, як керівника прокуратури, може обійняти юрист із значним досвідом розгляду кримінальних справ та відповідним управлінським досвідом. Кожні два роки здійснюється оцінювання роботи головних прокурорів Генеральним прокурором та очільником поліції, які надають зворотну інформацію про ефективність його керівництва.

Показовими є також пріоритети, яким надається перевага при рекомендації кандидата на посаду очільника цієї інституції. Так, чинний Генеральний прокурор Данії Ян Рекендорф, який обіймає посаду впродовж останніх трьох років, має 38 років стажу практичної діяльності у сфері кримінальної юстиції, 17 з яких – на посаді прокурора [12].

Правова система Королівства Нідерланди містить подібні вимоги до підготовки прокурорів, які призначаються на посади королівським указом за поданням міністра юстиції. Так, особа, яка претендує на посаду прокурора повинна мати відповідну юридичну освіту, стаж роботи у сфері юриспруденції не менше шести років, а також повинна пройти відповідну спеціальну підготовку, тривалістю до чотирьох років, залежно від досвіду роботи [13].

Прокуратура Королівства Швеція є незалежним органом при Уряді держави. Законодавство Королівства Швеції вимагає від осіб, які претендують на посаду прокурора мати юридичну освіту (ступінь бакалавра) та пройти навчання для державних прокурорів тривалістю від дев'яти до дванадцяти місяців, за результатами якого особа може бути рекомендована для проходження стажування як помічник прокурора тривалістю два роки. У разі успішного завершення такого стажування особа може бути призначена на відповідну посаду прокурора(п. 19, 20) [14].

Для того, щоб обійняти посаду прокурора у ФРН необхідно у повному обсязі володіти тими знаннями, навиками та відповідати тим вимогам, які висуваються до судді, згідно із Законом ФРН «Про суддів» [15]. Оскільки придатність до суддівської служби є критерієм роботи за іншими юридичними професіями (нотаріуса, адвоката, прокурора), то для того, щоб мати право працювати за цими спеціальностями, необхідно пройти повний курс навчання, в процесі якого особа набуває знань та навичок так званого «асесор-юриста» (Rechtsassessor), здатного працювати в будь-якій галузі юриспруденції.

Закон ФРН «Про суддів» містить такі вимоги для отримання статусу судді: університетська юридична освіта (навчання в середньому – чотири роки), після завершення якого випускники складають перший державний екзаме́н; багатопрофільна професійна підготовка – стажування (рефендаріат), яке триває два роки і має на меті отримання практичних навичок у конкретних сферах юридичної діяльності, після чого складається другий державний іспит. При цьому, як правило середній вік кандидатів на момент здачі другого іспиту складає 28-30 років [16].

Порівнюючи цей аспект з вимогами вітчизняного законодавства, слід відмітити, що спеціальна підготовка кандидата на посаду прокурора вперше почала здійснюватися відповідно до положень Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року. Так, згідно з положеннями статті 33 Закону України «Про прокуратуру» спеціальна підготовка кандидата на посаду прокурора триває протягом одного року у Тренінговому центрі прокурорів України з метою отримання знань та навичок практичної діяльності на посаді прокурора, складання процесуальних документів, вивчення правил прокурорської етики. Така спеціальна підготовка завершується складанням кандидатом на посаду прокурора іспиту у вигляді анонімного тестування та практичного завдання [17].

Сучасні тенденції реформування прокуратури в Україні знаходять своє втілення у відповідних законопроектних ініціативах, один із останніх, серед яких, присвячений питанням удосконалення добору та підготовки прокурорів в Україні [18].

У Пояснювальній записці до цього законопроекту в обґрунтуванні необхідності його прийняття вказано перелік недоліків, які, на думку його авторів, засвідчила практика застосування положень Закону України «Про прокуратуру» у частині добору прокурорів, серед яких: відсутність можливості молодим спеціалістам після здобуття вищої юридичної освіти претендувати на посаду прокурора; надмірна тривалість спеціальної підготовки; надмірна ускладненість та тривалість інших етапів добору, зокрема дві спеціальні перевірки кандидатів на посаду прокурора, що має здійснюватися перед початком спеціальної підготовки та перед призначенням на посаду прокурора [19].

З урахуванням таких обставин та з метою запровадження ефективного механізму добору прокурорів в Україні, підвищення доступності та престижності професії прокурора, залучення до неї найбільш підготовлених та добросовісних кадрів, а отже і на підвищення в цілому позитивного сприйняття інституту прокуратури в суспільстві законопроектом пропонується шляхи оптимізації процедури добору прокурорів на посади.

Сутність удосконалення добору та підготовки прокурорів в Україні на сучасному етапі, з урахуванням положень цього законопроекту, зводиться до таких моментів:

- виключення вимоги до кандидатів на посаду прокурора щодо наявності дворічного стажу роботи в галузі права;
- надання можливості здобуття безпосередньо в прокуратурі необхідного стажу роботи в галузі права як умови для призначення на посаду прокурора окружної прокуратури. З цією метою пропонується запровадити інститут стажування шляхом визначення у структурі органів прокуратури посад прокурорів-стажистів окружних прокуратур, що формуватимуться за рахунок вакантних (тимчасово вакантних) посад в окружних прокуратурах;
- зміна процедури спеціальної підготовки шляхом запровадження первинної підготовки прокурора стажиста, що проводиться Тренінговим центром прокурорів України впродовж двох місяців, та стажування прокурора-стажиста, яке має проводитись у відповідній окружній прокуратурі протягом шести місяців та завершуватися співбесідою, яка проводиться комісією, утвореною наказом керівника відповідної обласної прокуратури;

- уніфікація законодавчого механізму спеціальної перевірки щодо прокурорів з відповідним механізмом у суддів, з одночасним усуненням необхідності проводити таку перевірку під час добору двічі;
- визначення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів органом, що здійснює дисциплінарне провадження, в контексті положень Закону України «Про прокуратуру».

Потреба у такому удосконаленні процедури добору та підготовки прокурорів пояснюється очільницею системи кадровим голодом, який виник після очищення рядів у системі прокуратури [20], а наповнення цієї інституції спеціалістами обумовлюється законодавчим спрощенням відповідних процедур добору, що видається сумнівно перспективним, з огляду на законодавчо закріплені процедури добору суддів та адвокатів у межах національної правової системи, та проаналізовані ефективні практики зарубіжних країн.

Висновки. Проведений аналіз правових систем європейських країн з високим рівнем довіри громадянського суспільства до інституцій системи правосуддя, дає підстави стверджувати про те, що такий рівень довіри є проєкцією відповідної правової політики цих держав, спрямованої на відповідну академічну та спеціальну професійну підготовку кадрів системи правосуддя.

Висвітлені вище процедури добору та професійної підготовки прокурорів у державах-членах Європейського Союзу з високим рівнем довіри громадянського суспільства до інституцій, що забезпечують належне правосуддя, дають підстави з певною вірогідністю висувати про те, що спрощення процедури добору та підготовки прокурорів не завжди може свідчити про її удосконалення, оскільки лише системна зміна спеціальної професійної підготовки осіб, які претендують на посаду прокурора та подальшої підготовки діючих прокурорів може сприяти досягненню високого рівня їхньої професійної компетенції як передумови зростання рівня довіри громадянського суспільства до прокуратури як інституції в цілому.

Таким чином, першочергові заходи із реформи прокуратури в Україні повинні бути на сучасному етапі опосередковані кадровим перезавантаженням органів прокуратури, однак не шляхом вибіркової атестації чинних прокурорів, а шляхом системної еволюційної зміни спеціальної професійної підготовки осіб, які претендують на посаду прокурора та подальшої підготовки діючих прокурорів, з урахуванням кращих практик, що і повинні визначити орієнтири подальших наукових досліджень у сфері організації та діяльності прокуратури в Україні.

Список використаних джерел:

1. Opinion No.12 (2009) of the Consultative Council of European Judges (CCJE) and Opinion No.4 (2009) of the Consultative Council of European Prosecutors (CCPE) to the attention of the Committee of Ministers of the Council of Europe «On the relations between Judges and Prosecutors in a democratic society». URL: <https://rm.coe.int/16804504e7> (дата звернення: 23 грудня 2021р.).
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури: Закон України від 19 вересня 2019 року № 113- IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 42. Ст. 238.
3. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66266 (дата звернення: 23 грудня 2021р.).
4. Рівень довіри до суспільних інститутів та електоральні орієнтації громадян України. URL: <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/riven-doviry-do-suspilnykh-institutiv-ta-elektoralni-orientatsii-gromadian-ukrainy> (дата звернення: 23 грудня 2021р.).
5. Довіра до інститутів суспільства та політиків, електоральні орієнтації громадян України (липень–серпень 2021р.). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/dovira-do-institutiv-suspilstva-ta-politykiv-elektoralni-orientatsii-gromadian-ukrainy> (дата звернення: 23 грудня 2021).
6. Values and Identities of EU citizens. Special Eurobarometer 508. October-November 2020. URL: <https://data.europa.eu/data/datasets/s2230-94-1-508-eng?locale=en> (дата звернення: 23 грудня 2021).
7. WJP Rule of Law Index 2021. URL: <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/global/2021/> (дата звернення: 23 грудня 2021).
8. Retsplejeloven. URL: <https://danskelove.dk/retsplejeloven> (дата звернення: 23 грудня 2021).
9. Justitsministeriets karriereportal. URL: <https://www.justitsministeriet.dk/karriere/> (дата звернення: 23 грудня 2021).
10. Anklagere ansættes på Justitsministeriets område. URL: <https://anklagemyndigheden.dk/da/vores-ansattelsesprocedure> (дата звернення: 23 грудня 2021).
11. Læs mere om modulerne i Grunduddannelsen. URL: <https://anklagemyndigheden.dk/da/uddannelse> (дата звернення: 23 грудня 2021).

12. Regeringen har indstillet ny rigsadvokat. URL: <https://advokatwatch.dk/Advokatnyt/Karriere/article10544552.ece> (дата звернення: 23 грудня 2021).
13. Openbaar Ministerie. URL: <https://werkenbijhetom.nl/pakderegie> (дата звернення: 23 грудня 2021).
14. Åklagarförordning (2004:1265). URL: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/aklagarforordning-20041265_sfs-2004-1265 (дата звернення: 23 грудня 2021).
15. Deutsches Richtergesetz. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/drigr/BJNR016650961.html> (дата звернення: 23 грудня 2021).
16. Recruitment, professional evaluation and career of judges and prosecutors in Europe: Austria, Germany, Netherlands and Spain. Research coordinated and edited by: Giuseppe Di Federico. URL: <http://www.difederico-giustizia.it/wp-content/uploads/2010/09/recruitment-evaluation-and-career.pdf> (дата звернення: 23 грудня 2021).
17. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. Офіційний вісник України. 2014. № 87. Ст. 2471.
18. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення добору та підготовки прокурорів № 5158 від 25.02.2021 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71239 (дата звернення: 23 грудня 2021).
19. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення добору та підготовки прокурорів» від 25.02.2021 року № 5158. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71239 (дата звернення: 23 грудня 2021).
20. Ірина Венедіктова обговорила з експертами необхідні зміни для збереження результатів реформи органів прокуратури. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/news?_m=publications&_t=rec&id=292692 (дата звернення: 23 грудня 2021).